

Рекомендована д.ф.н., професором А.С.Немченко

УДК 615.1 : 330.131.7

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПИТАНЬ РИЗИКОЛОГІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

О.М.Євтушенко, З.М.Мнушко

Національний фармацевтичний університет

Стаття присвячена дослідженню та аналізу теоретичних основ з питань ризиків. Визначені основні характеристики поняття “ризик”, найбільш поширені варіанти щодо етапів ризик-менеджменту, опрацьовано підходи різних авторів до кількості та змісту цих етапів. Показано важливість використання ризик-менеджменту у фармацевтичній галузі.

Останнім часом у науковій літературі все частіше обговорюється тема, пов'язана з різними напрямками дослідження стану невизначеності та ризиків як загрози для стабільного існування фармацевтичної організації. Як показує практика, будь-яка фармацевтична організація підпорядкована впливу небезпеки з економічної, екологічної, соціальної точки зору. На її діяльність впливає безліч чинників, що потребують постійного моніторингу та управління. Відстеження та запобігання ризикам дозволяють організації вчасно відреагувати на внутрішні і зовнішні зміни і тим самим знизити вірогідність фінансових, матеріальних, моральних, людських та інших втрат [3, 6].

Метою роботи став аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблемам ризику, та вивчення стану питань управління ризиками в фармацевтичній галузі.

Теорія підприємницького ризику розглядає різноманітні погляди на визначення поняття “ризик”. Аналіз економічної літератури показав, що серед науковців немає єдиного тлумачення цього терміну, є схильність науковців та, відповідно, термінів до класичної або неокласичної теорії [1, 2, 4, 5]. Але більш всеосяжним, на наш погляд, є визначення, які дозволяють відкрити всі сторони ризику. Так, Ю.Ю.Кинев дає наступне: “Під ризиком слід розуміти наслідок дії або бездіяльності, в результаті якої існує реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру, які як позитивно, так і негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства” [1].

І.Т.Балабанов у найбільш загальному вигляді визначає ризик як можливу небезпеку втрат, які

витікають із специфіки тих або інших явищ природи і видів діяльності людини. В той же час він підкреслює, що з економічної точки зору ризиком є можливість здійснення події, яка може спричинити три основні економічні результати: негативний (збиток), нульовий (відсутність передбачуваного прибутку) або позитивний (прибуток). Аналогічне, але найбільш коротке та повне визначення можна зустріти у А.О.Старостіної та В.А.Кравченко: “Ризик — це можливий розкид результатів, можливе їх коливання навколо очікуваного значення” [4].

Узагальнюючи зміст вивчених літературних джерел, можна сформулювати основні характеристики поняття “ризик”, до яких відносяться:

- економічна сутність категорії “ризик”;
- розуміння, що будь-яка подія (ризик) може настати;
- залежність ризику від низки зовнішніх та внутрішніх факторів;
- вірогідність реалізації ризику;
- невизначеність відносно очікуваних результатів;
- неможливість з абсолютною точністю прогнозувати основні тенденції розвитку кон'юнктури ринку;
- наслідки в разі настання події: прямі збитки, нульовий або позитивний результат.

Усе вищезазначене підтверджує тези про багатогранність поняття “ризик” і значущості ризиків у діяльності будь-якого підприємства, у тому числі фармацевтичного.

За останні роки змінилися погляди і підходи до проблем, що склалися, в галузі управління ризиком. Це негайно привело до утворення нової моделі ризик-менеджменту, яка комплексно розглядає ризики всіх відділів і напрямів діяльності організації [3-5, 7-13].

Стосовно фармацевтичній галузі, то основним законодавчим актом, що визначає та регулює підприємницьку діяльність в умовах ризику, є Господарський кодекс України, закон України 123/96-ВР “Про лікарські засоби” від 04.04.1996 р. та постанова Кабінету Міністрів України №843 від 10.09.2008 р. “Про затвердження критерію, за яким оцінюється ступінь ризику від провадження діяльності у сфері

Таблиця

Підходи різних авторів до кількості та змісту етапів ризик-менеджменту

Автори	Зміст етапів							
	перший	другий	третій	четвертий	п'ятий	шостий	сьомий	восьмий
М.Г.Лапуста, Л.Г.Шаршукова	Виявлення ризику, що передбачається	Оцінка ризику	Вибір методу управління ризиком	Застосування обраних методів	Оцінка результатів	—	—	—
А.О.Старостіна, В.А.Кравченко	Установлення контексту ризику	1. Аналіз: виявлення факторів ризику 2. Аналіз: оцінка ризику: ймовірність та розмір наслідків	Ранжування і вибір ризиків	Вплив на ризик: методи і стратегія	Моніторинг і аналіз	—	—	—
С.М.Ілляшенко	Виявлення ризику та його можливих наслідків	Виявлення внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають рівень ризику	Аналіз виявлених факторів з позицій ступеня їх впливу на рівень ризику	Оцінка варіантів ризиків обраних рішень	Встановлення припустимого рівня ризику	Аналіз окремих етапів робіт за обраним рівнем ризику	Розробка заходів щодо зниження ризику	Вибір найбільш прийнятних варіантів рішень
Т.Є.Андрєєва, Т.Е.Петровська	Комплектація: оцінюється можливість виникнення всієї сукупності ризиків	Ідентифікація: встановлюються параметри можливого ризику	Перевірка: вирішується питання про доцільність заняття даним видом діяльності	Якісний і кількісний аналіз: повний аналіз ризику	Зниження ступеня ризику	Планування реагування: розробляється стратегія поведінки	Контроль	—
В.Романов, А.Бутуханов	Ідентифікація ризику	Планування управління ризиком	Моніторинг та управління ризиками	Завершення циклу робіт за ризиками	—	—	—	—
Л.В.Балабанова, А.В.Балабаниць	Оцінка ймовірності виникнення ризиків: виявлення факторів, що впливають на ризик та виявлення всього переліку можливих ризиків	Оцінка ризиків: оцінка впливу ризику на результати діяльності суб'єкта; визначення рівня загрози ризику; визначення ступеня важливості ризику; оцінка ризику	Розробка стратегії управління ризиками: встановлення припустимого рівня ризику; розробка заходів з мінімізації ризику	—	—	—	—	—

охорони здоров'я для безпеки життя і здоров'я населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)". У відповідності до останнього документа виробництво лікарських засобів та оптова й роздрібна торгівля лікарськими засобами відносяться до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику, для яких існує особливий графік державного нагляду, а саме — не частіше одного разу на рік. Вищезазначене акцентує увагу на актуальності вивчення питань ризику та розвитку теорії та практики управління процесами невизначеності. Багато експертів вважає, що ризик-менеджмент повинен стати невід'ємною частиною діяльності підприємства, отже, він повинен включати відповідні етапи, що дозволяють провести визначення, оцінку ризику та розробити заходи щодо мінімізації ймовірних збитків та їх профілактики. Аналіз джерел літератури свідчить про те, що серед науковців і тут не існує єдиного підходу, тому найбільш поширені варіанти щодо етапів ризик-менеджменту наведені у таблиці. Зазвичай, виділяють такі етапи: 1. виявлення ризику; 2. оцінка ризику; 3. вибір методу управління ризиком; 4. застосування обраних методів; 5. контроль. На жаль, у світовій практиці також не існує згоди з цього питання, немає всесвітньо визнаного визначення цього процесу. Різноманітні варіанти зазвичай містять три, чотири або п'ять етапів, але зміст

етапів взагалі схожий та передбачає визначення ризику, його оцінку та заходи з управління ризиком.

Загальну схему процесу управління ризиками можна уявити, як зображено на рисунку.

Теоретичні аспекти управління ризиками можуть бути в повній мірі застосовані в фармацевтиці, але з урахуванням особливостей та протиріч у галузі. З одного боку, виробництво та реалізація препаратів — це комерційна діяльність, яка у всьому світі є однією з найбільш прибуткових. З другого боку, іншою головною метою є забезпечення здоров'я нації та населення доступними, ефективними та безпечними лікарськими засобами (далі — ЛЗ). Тобто можна сформулювати наступне визначення *ризик-менеджменту в фармацевтичній галузі* — це процес управління або запобігання (профілактика) ризиковим ситуаціям у сфері розробки, виробництва, просування ЛЗ з врахуванням якості, безпеки застосування та ефективності ЛЗ, забезпечення здоров'я окремого пацієнта та належного рівня національної системи охорони здоров'я. Тобто галузь повинна бути соціально орієнтованою та забезпечувати тривале благополуччя не тільки учасникам ринку, а й суспільству в цілому. Для досягнення цієї мети необхідно поєднання трьох факторів: задоволення потреб споживачів, забезпечення прибутковості галузі та підтримки добробуту та здоров'я людей. Цей процес супроводжується низкою ризиків, характер-

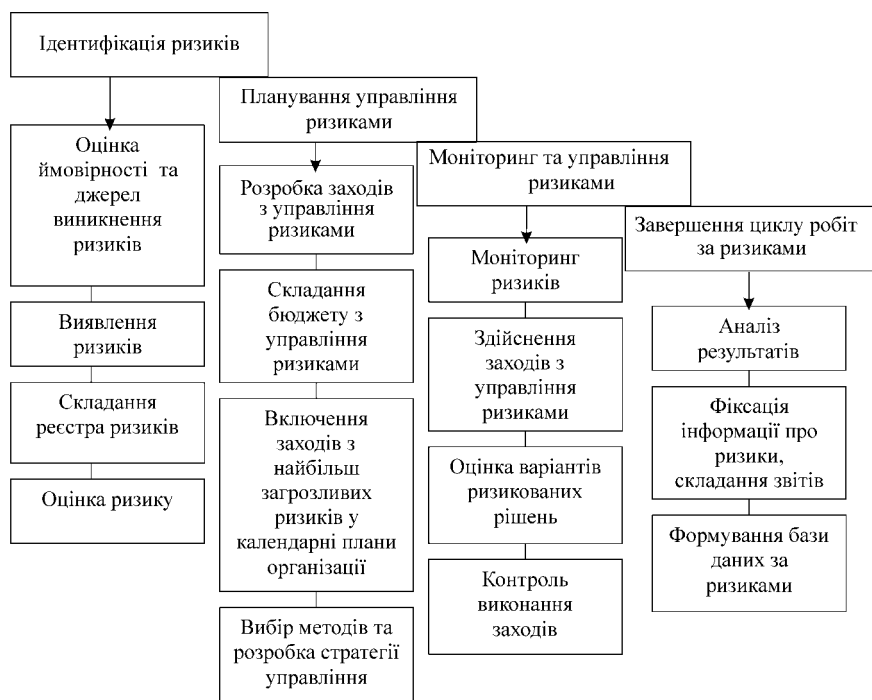

Рис. Процес управління ризиками.

них як для комерційної діяльності в цілому, так і низкою ризиків, пов'язаних з особливостями медичного та лікарського забезпечення.

Огляд джерел літератури та аналіз інформації в мережі Інтернет дає змогу поділити проблеми невизначеності та збитків відповідно за наступними напрямками:

- ризики розробки ЛЗ;
- ризики оптової та роздрібно торгівлі ЛЗ;
- ризики інформування про ЛЗ;
- ризики системи просування ЛЗ;
- ризики якості, ефективності та безпеки ЛЗ;
- ризики споживання ЛЗ.

Так, найбільш поширеною темою, присвяченою ризикам, є питання якості, ефективності та безпеки застосування ЛЗ. До цього часу керівники підприємств фармгалузі особливу увагу приділяли вимогам до якості фармацевтичних продуктів. Проте ризик-менеджмент охоплює ширший круг питань, пов'язаних з ризиками. Насамперед — це захист вартості, надійності і стійкості компанії в цілому. Друге, не менш важливе, це корекція стратегії розвитку компанії на стадії формування і в процесі реалізації. Третє — це використання ризик-менеджменту як інструменту конкурентної боротьби і залучення інвестицій. Проте все ж таки основною метою управління якістю є захист пацієнта. Забезпечити це можливо тільки за рахунок досягнення ефективності лікарських засобів при одночасному дотриманні необхідної якості і безпеки лікарських засобів. Управління якістю є частиною управління ризиками.

При проведенні аналізу ризиків дуже важливо правильно розуміти причинно-наслідкові зв'язки

ризиків і сприймати підприємство як єдиний організм, де всі системи і органи взаємопов'язані та перебувають у певній залежності один від одного. Як приклад можна навести наслідки від аварії на фармацевтичному виробництві. Матеріальні втрати, витрати на ліквідацію наслідків аварії, упущена вигода, екологічний збиток, втрати від непрацездатності персоналу плавно перетворюються на ризики погіршення репутації та іміджу компанії на ринку, втрати клієнтів тощо. Усе разом може призвести до втрати інтересу з боку інвесторів, підвищення вимог кредиторів, погіршення стосунків з партнерами. Подібні переходи одного ризику в інший необхідно враховувати при оцінці ризиків та розробці заходів з їх мінімізації.

Під загрозою ризику також перебувають ЛЗ на усіх етапах життєвого циклу. І тим більше збиток, чим більше етапів в активі компанії. Нещодавно прогрімилі гучні скандали щодо інноваційних препаратів, таких як: знеболюючий препарат "Віокс" (Vioxx) компанії "Мерк", препарат для зниження рівня холестерину "Ліпобай" (церивастатин) компанії "Байер", застосування яких стало причиною смерті великої кількості людей. Це негайно відбилося на вартості акцій компаній, постраждали репутація, підірвано довіру споживачів [3].

Маркетингові стратегії підприємства — цінова, товарна, асортиментна, збутова, комунікативна також супроводжуються низкою ризиків при тому, що вони самі є засобом для їх зниження. Так, цінова стратегія підприємства може викликати такі ризики як ризик цінової конкуренції, помилкове ціноутворення, ризик невдалого зниження

ціни, хоча самі цінові заходи розробляються і застосовуються для мінімізації фінансових ризиків.

Крім того, на обсяг та ступінь ризику впливає державна політика в галузі лікарського забезпечення, медичної та фармацевтичної допомоги. Так, актуальним питанням на теперішній час залишається наявність фальсифікованого товару на ринку та невідповідний рівень якості деяких ЛЗ, що може бути виражений в недотриманні умов зберігання, реалізації незареєстрованих ЛЗ або ЛЗ, термін придатності яких закінчився, ЛЗ чи лікарської рослинної сировини, що не відповідають нормам АНД тощо.

Відзначається також відсутність правової бази для страхової медицини в країні, наслідком чого є те, що 85% ліків закупається населенням самостійно. Тим більше, що в країні спостерігається тенденція до знищення виробничих відділів аптек та екстемпорального виготовлення, яким користувалися найбільш уразливі верстви населення.

Слід також зазначити, що останнім часом фармацевтичні компанії проводять дуже агресивну політику

з просування ЛЗ власного виробництва, залучаючи до цього лікарів та провізорів, що породжує в Україні поліпрагмацію, резистентність, нераціональну фармакотерапію. Тому кроком у майбутнє для вітчизняної фармацевтичної галузі повинні стати заходи, спрямовані на досягнення доступності ЛЗ, їх якості, раціонального використання ЛЗ, ефективного менеджменту у фармацевтичному секторі, реформ у системі наукового забезпечення та освіти, діючої системи доведення інформації про ЛЗ до медичних та фармацевтичних працівників та пацієнта.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнені теоретичні основи з питань ризикології, визначено основні характеристики поняття “ризик”, найбільш поширені варіанти щодо етапів ризик-менеджменту, опрацьовано підходи різних авторів до кількості та змісту цих етапів.

2. Визначено поняття ризик-менеджменту в фармацевтичному секторі.

3. Показаний взаємозв'язок питань ризикології та систем управління фармацевтичною галуззю. Відзначено особливості ризиків у фармації як соціально-орієнтованій галузі народного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кинев Ю.Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия управленческого решения [Электронный ресурс] // Менеджмент в России и за рубежом. — 2000. — №5. — Режим доступа до журн.: <http://www.riskmanage.ru/analyze/385850/>.
2. Лануста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности. — М.: Издат. дом “ИНФРА-М”, 1998. — 223 с.
3. Новости медицины: Компании “Bayer” пришлось прекратить производство антиатеросклеротического препарата Липобай [Электронный ресурс] / <http://www.medlinks.ru/article.php?sid=2408>.
4. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навч. посіб. / А.Старостіна, В.Кравченко. — К.: ІВЦ “Вид-во “Політехніка”, 2004. — 200 с.
5. Устенко О.Л. Теория экономического риска: Монография. — К.: МАУП, 1997. — 164 с.
6. Чернов В.А. Анализ коммерческого риска. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 128 с.
7. Andrew Holmes. Risk Management. Capstone Publishing. — 2002. — 122 p.
8. Quantitative Risk Management: Concepts, Techniques, and Tools Alexander J. McNeil, Ruediger Frey, & Paul Embrechts, Princeton University Press and copyrighted. — 2005. — 608 pp. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://press.princeton.edu/chapters/s8056.pdf>.
9. Roger Flanagan, George Norman. RISK MANAGEMENT AND CONSTRUCTION: Wiley-Blackwells. — 2009. — 224 p.
10. Risk Management. A Standards Australia Portal.: 2009 [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.risk-management.com.au/>.
11. Risk Management. Standard AS/NZS 4360: 1995 [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.risk-management.com.au>.
12. State risk&Insurance Management Association [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.strima.org>.
13. Strategic Risk Management. New disciplines, New Opportunities. CFO research Services. — 2002. — 622 p.

УДК 615.065 : 330.131.7

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ВОПРОСОВ РИСКОВОЛОГИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Е.Н.Евтушенко, З.Н.Мнушко

Статья посвящена исследованию и анализу теоретических основ по вопросам рисков. Определены основные характеристики понятия “риск”, наиболее распространенные варианты этапов риск-менеджмента, проработаны подходы разных авторов к количеству и содержанию этих этапов. Показана важность использования риск-менеджмента в фармацевтической отрасли.

UDC 615.065 : 330.131.7

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THEORETICAL RISKS QUESTIONS IN MODERN CONDITIONS OF MANAGEMENT

O.M.Yevtushenko, Z.M.Mnushko

This article is devoted to investigation and analysis of theoretical risks questions. The main characteristics of the “risk” concept, the most widely spread variants of the risk-management stages have been determined, approaches of different authors to the number and the content of these stages have been analysed. The importance of risk-management application in pharmaceutical branch has been shown.